

Ніколаюк Т. А.

Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури

ТОПОНІМІКА РУСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ОЙКУМЕНИ НА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ МАПАХ ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ

У сучасних картографічних дослідженнях залишаються нез'ясованими причини використання на окремих європейських картах XVI століття топоніму «*Russia alba*» для позначення володінь московських Рюриковичів. Водночас у російській картографії з XVIII століття зовсім припинили використання фіно-угорського топоніму «*Moscovia*», яким у Європі переважно позначалися терени московського князівства. Тому авторка зосередилася на вивченні саме цієї важливої проблеми.

Авторка провела картографічний аналіз топоніміки руських православних земель на мапах відомих картографів С. Мюнстера 1598 року та А. Дженкінсона 1593 року і з'ясувала, що латинськомовний топонім «*Russia alba*» походить із документів Константинопольської патріархії.

На прикладі двох карт XVI століття показано, що одночасно із назвою «*Moscovia*» для позначення московських володінь Рюриковичів іноді використовувався латинський церковний топонім «*Russia alba*». Доведено, що картограф С. Мюнстер зробив це з метою виокремлення православних територій московських Рюриковичів від мусульманських земель.

Визначено, що більша частина православної московської ойкумени складалася із територій, на яких мешкали фіно-угорські народи, чийми спадкоємцями є сучасні росіяни.

Знайдені топонімічні докази, які заперечують твердження російських істориків про ідентичність Литовсько-Польської Русі та Московії, що спростовує абсурдність історичних претензій сучасної російської політичної еліти на територіально-історичну спадщину великокняжого Києва та Литовської Русі.

Доведено, що найменування деякими відомими європейськими картографами Московської держави терміном «*Russia alba*» призвело до появи у російській еліті імперських уявлень про тотожність сучасних росіян і українців.

Ключові слова: топоніми «*Moscovia*» і «*Russia alba*», православна руська ойкумена, картографи С. Мюнстер і А. Дженкінсон.

Постановка проблеми. Європейські карти є своєрідними енциклопедіями тогочасних знань про світ, завдяки яким люди отримували інформацію про природні та ландшафтні характеристики, відстані, маршрути, кордони, політичний і національний устрій держав.

На сучасних російських історичних картах, які позначають географічні межі Московської держави XVI століття, російська картографічна наукова спільнота використовує виключно топонім «*Russia*», наголошуючи при цьому на історичній спорідненості Русі-України і Московії.

12 липня 2021 року російський президент В. Путін у статті «*Про історичну єдність росіян і українців*» стверджував, що: «*І росіяни, і українці, і білоруси – спадкоємці Київської Русі, що була найбільшою державою Європи*» [1]. Російський керівник далі оголосив міфологему про ідентичність Київської держави із так званою середньовічною Московською Руссю, яка, на думку автора: «*Стала центром возз'єднання, що продовжила традицію*

давньоруської державності» [1]. Тобто питання російської ідентичності та її географічного розповсюдження перетворилося на ідеологічну зброю, яку В. Путін застосував 24 лютого 2022 року під час оголошення війни українському народові.

Аналіз досліджень та картографічного матеріалу. Як зазначив відомий дослідник Є. Наконечний: «*Наповнена міфологемами російська історіографія виникла і функціонує як невід'ємна частина державної імперської ідеології*» [2, с. 14]. Зазначимо, що саме імперський історик М. Карамзін у праці «*История государства российского*» одним з перших включив епоху Київської Русі до початкового періоду становлення Російської державності [3].

Згідно з теорією царських істориків М.П. Погодіна – О.І. Соболевського, до татарської навали Подніпров'я було заселене «великоросами», які після встановлення монгольського іґа відійшли на північний схід у басейн Оки та Волги. Там вони створили середньовічну державу «*Московську Русь*», яка нібито стала справжньою історичною

спадкоємницею великокняжого Києва [4, с. 281–292]. Пізніше, здійснивши до сімнадцятого століття значні військові анексії руських земель Литовсько-Польської держави, московська політична еліта обґрунтувала міфологему про своє право на «київську спадщину» [5].

Процес остаточного закріплення за правителями московського царства права на «всі руські землі» було завершено у 1721 році прийняттям Петром I для Московії офіційної назви «*Російська імперія*» [6]. Таким чином, за рішенням царя відкидався старий фіно-угорський топонім «*Московія*» і присвоювався новий – «*Росія*». Цей новий топонім був використаний у політичній площині, коли імперська Росія, наполягаючи на поверненні «руської спадщини», наприкінці XVIII століття остаточно загарбала руські землі Речі Посполитої.

Вирішальним для з'ясування історичної і територіальної відмінностей постсередньовічної Московії та Русі стає аналіз топонімічних термінів, які використовували європейські картографи епохи Ренесансу для позначення руської православної ойкумени на мапах шістнадцятого століття.

Московські володіння Рюриковичів та руські землі Ягелонів у XVI столітті були відтворені на картах багатьох західноєвропейських географів Антонія Віда, Герарда Меркатора, Себастьяна Мюнстера, дипломата А. Дженкінсона та інших. Опису цих карт присвячені дослідження українських істориків, які приділили багато уваги застосуванню терміну «Русь» для позначення на мапах слов'янських земель Литовсько-Польської Русі [7; 8; 9].

Сучасна російська історико-картографічна школа наполягає на історичній, культурній та етнічній ідентичності Московського царства та Литовської–Польської Русі. Наполягаючи на топонімі «*Росія*», російські фахівці з історичної географії позначають на мапах Московське царство виключно як «Руську державу». Українська картографічна спільнота заперечує історичну тотожність середньовічних Русі-України та Московії, тому не визнає використання російськими картографами замість фіно-угорської назви «*Московія*» лише топоніму «*Русь*» [7; 8; 9].

Щоб підтвердити достовірність гіпотези українських фахівців з історичної географії про неправомірність отождолення Московії з Руссю, авторка статті зробила історико-релігійний аналіз походження топонімів, якими позначалися руські православні території на мапах епохи Ренесансу. Для цього вона використала дві найбільш відомі тогочасні мапи: карту «*Polonia et Vngaria XV Nova tabvla*» («*Новий опис Польщі та Угор-*

щини») Себастьяна Мюнстера з колекції Національного музею у Кракові [10] та перевидану у 1593 році в Антверпені мапу 1562 року англійця Антонія Дженкінсона «*Livoniae provinciae ac eius: confinium verus et elegans typus Io portantius cosmographus delineat*» («*Провінція Лівонія та її кордони: правдивий і елегантний космографічний опис*») з колекції мап епохи Ренесансу Стенфордського університету [11].

Німецький гуманіст, картограф і космограф С. Мюнстер (1488–1552 рр.) у 1540 році створив найвідомішу мапу із зображенням Східної Європи середини шістнадцятого століття, надруковану у базельському виданні «*Географії Птолемея*». Мапа регулярно перевидавалась аж до 1628 р. (близько 40 видань) [12, с. 102]. Мапа з Краківського Національного музею, яка використана авторкою у статті, перевидана у 1598 році [10].

Антоній Дженкінсон був купцем англійської «Московської компанії», який впродовж 1557–1572 років шість разів приїздив до Москви та був прийнятий царем Іваном Грозним [13, с. 21]. Мапа Дженкінсона 1562 року була вперше перероблена і виготовлена гравером Герардом де Йоде, який надрукував її в атласі *Speculum Orbis Terrarum* 1578 року. Вдруге вона була перевидана у відомому атласі «*Дзеркало світу*» 1593 року Корнелісом де Йоде в Антверпені. Саме друга частина цієї мапи «*Moscoviae Maximi amplissimi que ducatus chorographica descriptio, and Moscoviae Maximi amplissimi que ducatus*» («*Московія, найпросторіше велике князівство. Опис із місцевостями*») і була використана авторкою для картографічного аналізу [11].

Постановка завдання. Невирішеним у дослідженнях залишалося питання про походження застосованого окремими картографами епохи Ренесансу латинського топоніму «*Russia*» для позначення територій московської держави. Тому авторка зосередилася на вирішенні цього важливого питання, оскільки саме факт позначення на мапах XVI століття православних володінь московських Рюриковичів слов'янським терміном «Русь» і став причиною появи імперських уявлень про тотожність сучасних росіян і українців.

Виклад основного матеріалу. У 988 році правитель найбільшої у Східній Європі держави із центром у Києві Володимир Великий особисто охрестився у греко-візантійському обряді, а потім охрестив всю країну [14, с. 123]. Після цього Константинопольський патріарх самочинно призначав митрополита Київського і Всієї Русі, а вся православна ойкумена у патріаршій канцелярії отримала

назву «Росія» (грецькою мовою «*Ρωσία*», латинською мовою «*Russia*») [15, с. 4].

У XII столітті від єдиної Київської держави почали відокремлюватися окремі регіональні князівства і республіки, які у церковному сенсі продовжували залишитися під контролем Константинопольської патріаршої канцелярії, яка призначала митрополита Київського та всієї Русі. Згодом окремі представники династії Рюриковичів стали проводити активні військові дії з метою загарбання територій своїх молодших родичів, в результаті чого відбулося формування майбутніх державних утворень. Так, на північному сході, у населеному фіно-уграми Заліссі, представниками молодшої гілки Рюриковичів було створено Володимиро-Суздальське князівство зі столицею у Володимирі-на-Клязьмі, на заході утворилася Галицько-Волинська держава, на півночі – Новгородська боярська республіка.

У середині XIII століття майже всі володіння Рюриковичів були захоплені або потрапили під вплив сусідніх держав, переставши бути самостійними суб'єктами міжнародного права. Зі сходу на руські князівства здійснили експансію татарські племена, і вся територія колишньої Київської Русі (крім Новгороду) увійшла до складу золотоординського улусу Джучі [16, с. 173]. При цьому позиції Руської Православної церкви на цих землях зміцнилися, тому що татарська адміністрація не стала оподатковувати доходи, які отримувало православне духовенство із своїх прихожан [16, с. 173–175; с. 179].

У 1299 році, через деякий час після монгольської навали, призначений Константинополем митрополит Київський і всієї Русі Максим остаточно переніс місце свого перебування до Володимира-на-Клязьмі- центру Суздальського Залісся. Тоді ж князі Галицько-Волинської держави вирішили заснувати окрему митрополію для русичів, які проживали на її теренах [16, с. 173–175; с. 179].

З відкриттям у 1302 році нової Галицької митрополії на чолі з греком Ніфонтом у Константинопольській церковній адміністрації виникла потреба відокремити власне православну Галицьку Русь з Києвом від православних територій Новгородської землі та фіно-угорського Залісся. Тому під час розгляду питання про утворення Галицько-Волинської церковної митрополії було ухвалено називати тодішні Київське і Галицько-Волинське князівства терміном *Μικρά Ρωσία* (грец. *Μικρά Ρωσία* – *Μικρά Rhōsia*; *Мала Росія*), тобто «*Русь старша, початкова, основна, давніша*» [15, с. 4].

Натомість для позначення окремої православної ойкумени Суздальського Залісся та Новгородської республіки Константинопольська патріархія затвердила використання терміну *Μεγάλη Ρωσία* (грец. *Μεγάλη Ρωσία* – *Megálē Rhōsia*; *Велика Росія*), що означало «*Русь пізніша, похідна, новостворена*». Оскільки, як зазначає українська дослідниця Н. Яковенко, «за звичною для греків просторовою системою, «*Мала Росія*» означала первісну територію політичного тіла, а «*Велика*» – її новостворені часини (на зразок Малої, тобто материкової Греції та її колоній – Великої Греції)» [17, с. 140].

Литовські князі з династії Гедиміна та польські королі з династії П'ястів впродовж XIV століття приєднали до Литви та Польщі чималу частину руських земель з Києвом, Галичем, Луцьком, Львовом. Литовська політична еліта перейняла мову, законодавство, православну віру і культуру русичів. Литовські князі хрестилися за православною вірою [18, с. 9]. У 1349 році польський король Казимир III Великий (1333–1370) вдруге захопив Галичину, південну частину колишнього Галицько-Волинського королівства.

Водночас Заліські володіння Рюриковичів стали об'єктом правової, економічної, політичної та культурної системи татарської держави. У Заліссі розпочалось формування нового політичного центру із Москвою, куди в 1325 році остаточно переніс свою резиденцію митрополит Київський і Всієї Русі.

Щоб відокремити власних православних мешканців від впливів московської церкви, литовські князі і польський король Казимир III також почали домагатися від Константинопольського патріарха поставлення в Литовській Русі і Галичині окремих митрополитів. З цієї причини Константинопольська Патріарша канцелярія змушена була у 1356 році знову відокремити слов'янську Русь, тобто території, яка входила до Литовського князівства і польської Галичини, від православного населення Новгородської боярської республіки та хрещених у православну віру фіно-угрів, які жили у Заліссі [16, с. 202–203]. На жаль, литовська православна митрополія не набула наступності. Натомість, Галицька православна митрополія проіснувала до 1408 року [16, с. 217].

Галицька Русь була остаточно інкорпорована до Польської держави у 1387 році [19, с. 122–123]. В свою чергу литовський князь Вітовт (1392–1430) став правителем Великого князівства Литовського за компромісною Острівською угодою (1392), згідно з якою польський король Владислав II Ягайло визнав часткову самостійність Литви [19, с. 165].

Наприкінці XIV століття в Європі остаточно утвердилася незалежна Литовсько-Руська держава, правитель якої князь Вітовт у 1415 році знову створив у Новгородку окрему від Московії православно митрополію, закріпивши це інституційно [20, с. 13]. Але після смерті литовського митрополита Григорія Цамблака у 1419 році призначений раніше Константинопольським патріархом Київський митрополит Фотій (1408–1431), кафедра якого перебувала у Москві, поновив єдність руської митрополії після столітньої перерви.

У 1439 році відбулася важлива подія у християнському світі: була підписана Флорентійська унія, яка на деякий час об'єднала східну та західну християнські церкви. При цьому митрополит всієї Русі Ісидор (1436–1441) всупереч волі московського князя Василя II (1425–1462) підписав Флорентійську унію. Повернувшись до Москви (тодішнього осідку Київської митрополії), Ісидор наразися на опір московського князя Василя II і духовенства. Важливим наслідком Флорентійської унії був поділ Київської митрополії на московську і руську [21, с. 3520].

Саме після відмови московського князя Василя II від визнання уніатської Флорентійської унії історики вперше зустрічаються із прикметником «Біла», яким у церковній літературі позначалися православні московські землі. У праці «Подорож Симеона Суздальського до Італії» 1441 року учасник засідань Флорентійського Собору священник Симеон надав інформацію про те, як митрополит Київський та всієї Русі Ісидор «зрадив православ'ю», підписавши цю унію. Симеон наводить слова, нібито сказані римському папі Євгена IV візантійським імператором Іоанном Палеологом: «*Яко восточная земли суть Русьтїи, и больше есть Православїе и вїсшее Христїанство Бьлые Русїи, въ нихъ же есть Государь великій, и братъ мой Василїй Васильевич... Не зовется Царемъ, но княземъ великим Русскимъ, своих земель православїя*» [22].

Після того, як Московська митрополія у 1458 році остаточно вийшла з-під юрисдикції Константинопольського Патріархату, оформилися дві незалежні одна від одної православні руські митрополії: Київська (латинською «*Russiam inferiorem*»), яка обслуговувала релігійні потреби населення Литовської Русі, і окрема від Константинополя неканонічна Московська (латинською «*Russia alba*»), що охопила православні володіння московських Рюриковичів та Новгородські землі [16, с. 237–238]. При цьому потрібно зазначити, що в офіційних документах впродовж XV століття термін «*Росїя*» (*Rosia*) не

застосовувався як географічна самоназва Московської держави [15, с. 4].

Наприкінці XV століття московський князь Іван III захопив землі незалежної Новгородської республіки і проголосив себе спадкоємцем «всієї Русі», привласнивши титул «*державець всієї Русї*» («*dominator totius Russias*») [23, с. 573]. Вважаючи себе «*dominator totius Russias*», московський володар Іван III (1462–1505) та його син Василь III (1505–1533) розв'язали проти Литовської держави декілька агресивних війн. При цьому вони висували претензії на території Литовського князівства, які були заселені саме православними мешканцями колишньої Київської держави Рюриковичів [17, с. 140].

Зазначимо, що тогочасні європейські картографи відокремлювали на мапах руські православні землі Литовської і Польської держав від території православної Московії. Наприклад, мапа С. Мюнстера репрезентує православну руську ойкумену, православні землі у складі Османської імперії, території інших християнських конфесій, а також сусідні із Московією татарські мусульманські володіння. Вона охоплює землі від Вільнюса (Vilna) на півночі до Софії (Sophia) на півдні, від Одербурга (Oderburg) на заході до Азовського моря (Bicis palus) на сході [Рис.1].

На карті без кордонів зображені руські землі православної ойкумени, а саме: Русь (Russia), Поділля (Podolia) у складі Польського королівства (Polonia); Волинь (Volhinia), Кодимія (Codimia) у складі Литовського князівства (Litvaniae ducatus); Московія (Moscovia), чия назва продубльована церковним топонімом Біла Русь (Russia Alba); православні землі Молдавського князівства (Muldavia), у які входили Бессарабія (Bessarabia), Покуття (Pokutze), Волощина (Valachia), Трансільванія (Transilvania); католицькі землі Польщі (Polonia) з Мазовією (ducatus Masovia); християнські землі під протекторатом Османської імперії – Сербія (Servia), Болгарія (Bvlgaria), Боснія (Bosna), Далмація (Dalmatia), а також мусульманські Перекопська і Мала Тартарія (Tartaria Presorpien, Tartaria minor) [Рис.1].

Православна територія «*Russia*», яка позначена як складова частина володінь Польщі, співпадає із сучасною Галичиною. Позначені на мапі інші руські землі, які співпадають із географічними межами сучасної України, входили до складу Литовського князівства [Рис.1].

Землі Литовської Русі зображені до верхів'їв лівих приток Дніпра, на півдні – до Кримського півострову. Тут позначені річки: Дніпро (Neperul,

Рис. 1. Claudius Ptolemaeus, Sebastian Munster, Polonia et Ungaria, XV, Nova tabvla (Новий опис Польщі та Угорщини). Muzeum Narodowe w Krakowie. No: MNK VIII-kart. Mp. 1598

Borystenes fl., Neper fl.) з притоками Пслон (Psol), Самарою (Samar fl.), Кінською (Conscawoda fl.), Тясмином (Tasmena fl.), Синюхою (Szynouoda fl.), Сожем (Sofa fl.), Десною (Desna fl.), Сеймом (Sem fl.); Бог (Південний Буг) (Bog fl.) з притоками Собом (Sob fl.) і Сівранкою (Sauran fl.) [Рис.1].

На теренах православної Литовської Русі картограф позначив велику кількість руських міст, розташованих вздовж річок. На Дніпрі – це Смоленськ (Smolensky), Любич (Lubycz), Вишгород (Vijigrod), Київ, а саме Київське єпископство (Kyouia eratus) (“Eratus” є скороченням від “Episcopatus” – єпископство), Канів (Caniow), Черкаси (Czerkafi). Уздовж Дністра – Кам’янець (Camenetz), уздовж Прип’яті (Pripeftus fl.) – Мозир (Modzyr). Також позначені православні міста колишньої Київської Русі Бобруйск (Bobruysco) і Пінськ (Pinsko).

На землях польської корони позначені руські міста, де також мешкали православні, – Галич

(Halicz), Львів (Leopol), Луцьк (Луцьке єпископство) (Lutzko eratus). [Рис.1].

На півночі німецький картограф географічним терміном «Московія» позначив окреме від Литовського князівства та Польського королівства Московське царство. Більшість географічного простору Московії із столицею «Moschia» було зайнято фіно-угорським етносом. Щоб надати більше важливої інформації та відокремити православні землі московитів від мусульманських територій, С.Мюнстер продублював фіно-угорську за походженням назву «Московія» церковним православним терміном (латинською мовою «Russia alba»). [Рис.1]. Топонімічні позначення на карті доводять також, що до 1537 р. Велике князівство Литовське у війнах проти Московії поступово втратило православні землі колишньої Київської Русі – Чернігово-Сіверщину, які увійшли до складу Московії.

Топонімічне дослідження мапи С. Мюнстера із колекції Краківського музею доводить, що більшість слов'янських земель колишньої Київської Русі перебували у складі Литовської та Польської держав, натомість землі православної московської ойкумени охоплювали переважно фіно-угорський етнос. Саме цим і пояснюється фіно-угорське походження топоніму «Московія», який широко використовувався на мапах XVI століття для географічного позначення московських володінь Рюриковичів. Пізніше імперські російські картографи позначали Московське царство лише православним топонімом «Russia», свідомо підмінюючи ним географічну фіно-угорську за походженням назву «Московія».

На другій частині мапи А. Дженкінсона «*Livoniae provinciae ac eius, Moscoviae Maximi amplissimi que ducatus chorographica descriptio, and Moscoviae Maximi amplissimi que ducatus. Chorographica de criptio*» з колекції карт Стенфордського університету Московська держава позначена лише фіно-угорським за походженням топонімом «*Moscovia*» [Рис. 2].

Ця мапа охоплює територію від Білого моря на півночі, до дельти Волги і гирла Дніпра на півдні, від Києва на заході до витoku Ками на сході. Вздовж всієї території руського Подніпров'я розміщено підпис лат. «*Livania Pars*» [Рис. 2].

У межах православної московської ойкумени на мапі А. Дженкінсона з атласу Корнеліуса де Йоде від 1593 року позначені наступні території: (*Novogardia*), яка належала до колишньої Київської Русі, тобто новгородські землі, які дійсно були захоплені Московією впродовж 1471–1477 років московським князем Іваном III (1462–1505); а також Московія (*Moskovia*), Каргаполія (*Cargapoli*), Мещера (*Meschora*), Устюг (*Vstivg*), Двіна (*Dvina*), Вятка (*Vachin*), Черемиса Лугова (*Seremise Lowgovol*), Казань (*Cazane*) [Рис. 2], яка з 1487–1505 рр., відповідно до свідчень казанського літописця, «була ... за великим князем Іваном III 17 лет» [24, с. 59]. Православний Псков зображено на теренах Лівонського ордену (*Livonia*), а Чернігово-Сіверські землі із Стародубом (*Stara dowbe*) – на географічних теренах Литовського князівства (*Litvaniae*) [Рис. 2].

Малюнки, розташовані на землях, які охоплюють межі сучасної європейської частини Російської Федерації, доводять, що іноземці сприймали Московію у XVI столітті як країну із переважно фіно-угорським (*mordva, seremise, meschora*) та частково татарським (*cazane*) населенням. [Рис. 2]. Назви більшості міст Московії мають фіно-угорське походження: Шенкурск, Москва, Можайськ, Вязьма, Тверь, Углич, Плес, Каргополь, Устюг, Стрельна, Чухлома, Унжа, Тотьма, Вятка, Муром

Рис. 2. *Livoniae provinciae ac eius: confinium verus et elegans typus Io portantius cosmographus delineat* (Провінція Лівонія та її кордони: правдивий і елегантний космографічний опис). Jode, Gerard de, 1509–1591, Jenkinson, Anthony, 1529–1611, Portant, Jan, Doetichum, Johan van, –1600, Doetichum, Lucas van, active 1558–1579, and Jode, Cornelis de, 1568–1600. be and [Antverpiae [Antwerp]: 1593.

Stanford University. Renaissance Exploration Map Collection

(латинською мовою відповідно: *Shenkoria, Moskua, Mozaisko, Vasma, Twer, Ouglith, Kinishma, Plessa, Cargapol, Ushuge, Stelna, Chaghloma, Unzha, Totma, Viatko, Morum*).

Гідроніми на теренах Московської держави також мають фіно-угорські корені: Двіна, Москва, Шексна, Сухона, Юг, Тотьма, Мезень, Ємца, Пінега, Онега, Малога, Лача-озеро, Вятка, Кама (латинською мовою відповідно: *Dvina, fl., Moskua fl., Shencona fl., Suchona fl., Onscheia fl., Jug fl., Totma fl., Mezena fl., Vensa fl., Piniga fl., Onega fl., Maloga fl., Lhua Lacus, Viatka fl., Cama fl.* [Рис. 2]).

Зазначимо, що на обох проаналізованих мапах С. Мюнстера і А. Дженкінсона місто Смоленськ, яке московити захопили у 1514 році, картографи розташували на землях Великого Князівства Литовського, хоча у 1593–1598 рр. ці території вже давно були загарбані московськими Рюриковичами. Водночас на мапі А. Дженкінсона з атласу 1593 року Корнелія де Йоде місто Стародуб (Stara dowbe) також позначене в географічних межах Литовської держави, хоча його разом із усією Чернігово-Сіверською землею на початку XVI століття загарбав московський князь Іван III під час війни із литовським князем Олександром Ягеллоном (1500-1503рр). Ці територіальні зміни на користь Московії були зафіксовані між двома країнами у перемир'ї від 4 квітня 1503 року.

Це доводить, що перевидана вдруге мапа А. Дженкінсона 1593 року з атласу Корнелія де Йоде, як і попередня мапа С. Мюнстера, презентує політичну географію часів Івана III. Можливо, що видавці мап А. Дженкінсона та С. Мюнстера використали старі карти, які були створені до 1514 року, тобто тоді, коли Смоленськ входив до складу «Litvanice Pars». Радянський історик Б. Рибаків висунув гіпотезу про існування протооригіналу мапи московських земель 1494–1503 рр., який А. Дженкінсон придбав під час свого першого перебування у Московії (грудень 1557 – квітень 1558р. та вересень 1559 – лютий 1560 р.) [13, с. 30–31].

Ймовірно, саме стару мапу Московії використав у 1593 році й Корнеліус де Йоде у своєму атласі, що пояснює деяку архаїчність у зображенні московських земель на мапі А. Дженкінсона. Можна погодитися, що приблизно цим же періодом потрібно датувати протооригінал, який використав у 1598 році видавець мапи С. Мюнстера.

Висновки. Вивчення топоніміки руської православної ойкумени на мапах епохи Ренесансу доводить, що до її складу входили слов'янські руські землі і фіно-угорські. Велика частина православних земель колишньої Київської Русі на початку XVI століття перебувала під владою польського короля і одночасно литовського князя, географічно не співпадала з теренами Московської держави і позначалася латинськими топонімами *Галичина (Russia), Поділля (Podolia), Волинь (Volhinia), Кодимія (Codimia)*. Менша частина слов'янських православних територій Русі – *Новгород (Novogardia), Чернігово-Сіверські землі* були загарбані агресивними московитами на чолі з Іваном III та Василем III, і тому на початку XVI століття увійшли до складу московської православної ойкумени.

Відзначимо, що більша частина православних володінь московських Рюриковичів була населена неслов'янськими фіно-угорськими етносами, які раніше прийняли православ'я. Ця територія позначалася на мапах епохи Ренесансу фіно-угорським за походженням латинським топонімом «*Moscovia*», який іноді дублювався грецьким церковним латиномовним терміном «*Russia alba*».

При цьому слід зазначити, що використання окремими європейськими картографами церковного топоніму «*Russia*» для виокремлення православної ойкумени Рюриковичів від мусульманських територій не перетворювала православних фіно-угорських мешканців Московії на етнічних слов'ян. Це однозначно доводить безпідставність претензій сучасної російської політичної еліти на територіальну спадщину колишньої Київської Русі-України.

Список літератури:

1. Путін В. Об историческом единстве русских и украинцев. 2021. 12 липня. Сайт президента России. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (дата звернення: 12.07.2021).
2. Наконечний Є. П. Укравдене ім'я: Чому русини стали українцями / передмова Я. Дашкевича. НАН України, Львів : Наук. бібліотека ім. В. Стефаніка 3-тє, доп. і випр., 2001. 179 с.
3. Карамзин Н. История государства Российского. Москва: Издательство ОЛМА Медиа Групп. 2009. 440 с.
4. Соболевский А.И. К вопросу об исторических судьбах Киева. *Университетские известия*. 1885. № 8. С. 281–292.
5. Кінан Е. Російські міфи про київську спадщину / *Збірка статей. Російські історичні міфи*. Київ : «Критика», 2001. URL: <http://litopys.org.ua/keenan/keen03.htm> (дата звернення: 12.12.2021).
6. Агеева О.Г. Титул «император» и понятие «империя» в России в первой четверти XVIII века. *Мир истории. Электронный журнал*. 1999. № 5. URL: <https://www.historia.ru/1999/05/ageyeva.htm> (дата звернення: 15.01.2022).

7. Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст. Київ : Картографія, 2013. 208 с.
8. Гордєєв А. Ю. Карти-портолани XIII–XVII ст.: особливості та роль у розвитку картографії. Київ : Видавництво географічної літератури «Обрії», 2009. 408 с.
9. Люта Т. IMAGO URBIS: Київ на стародавніх мапах. *Харків ; Київ* : Видавець Олександр Савчук, 2017. 192 с.
10. Claudius Ptolemaeus, Sebastian Munster. POLONIA ET VNGARIA XV NOVA TABVLA. [recto]: POLONIAE ET UNGARIAE DESCRIPTIO. [z]: *GEOGRAPHIA Universalis, Vetus et Nova, complectens Clavdii Ptolemaei Alexandrini Enarrationis libros VIII. Basileae apud Henrichvm Petrvm Mense Martio Anno M.D.XL. 1540. Place of publication: Bazylea. No: MNK VIII-kart. / Мр. 1598. Muzeum Narodowe w Krakowie. URL: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/doccontent?id=83007> (дата звернення: 25.09. 2022).*
11. Livoniae provinciae ac eius: confinium verus et elegans typus Io portantius cosmographus delineat. (Livoniae provinciae ac eius, Moscoviae Maximi amplissimi que ducatus chorographica descriptio, and Moscoviae Maximi amplissimi que ducatus). Jode, Gerard de, 1509–1591, Jenkinson, Anthony, 1529–1611, Portant, Jan, Doetichum, Johan van, -1600, Doetichum, Lucas van, active 1558–1579, and Jode, Cornelis de, 1568–1600. be and [Antverpiae [Antwerp]: 1593. *Stanford University. Renaissance Exploration Map Collection*. С. 16. URL: <https://exhibits.stanford.edu/renaissance-exploration/catalog/qr341qk0380> (дата звернення: 25.09. 2022).
12. Білик І. О., Науменко К. М. Україна і українці очима світу: бібліографічний покажчик. Київ : Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого, 2018. 248 с.
13. Рыбаков Б.А. Русские карты Московии XV–XVI века. Москва : Наука, 1974. 112 с.
14. Півторак, Г. Етнічна належність Київської Русі та її консолідуєчий етнос (Київська Русь як ранньокраїнська держава). *Історичний атлас України. Найдавніше минуле, Русь Київська держава. Галицько-Волинська держава*. / керівник проекту й автор-упорядник Юрій Лоза. Київ : Видавництво «Мапа», 2010. С. 123–129.
15. Клосс Б.М. О происхождении названия «Россия». Москва : Языки славянской культуры, 2012. 150 с.
16. Карташев А. В. Очерки по истории Русской церкви : в 2 т. Т.1. Минск : Белорусский экзархат, 2007. 717 с.
17. Яковенко Н. Від «Русі» до «України» (назви й самоназви української території). *Історичний атлас України. Найдавніше минуле, Русь Київська держава. Галицько-Волинська держава* / керівник проекту й автор-упорядник Юрій Лоза. Київ : Видавництво «Мапа», 2010. С. 140.
18. Бумблаускас А. Династія Гедиміновичів і заволодіння Україною. *Україна: литовська доба 1320-1569*. Науково-популярне видання. Видання друге, перероблене / Б. Черкас, С. Климовський та інші. Київ : ТОВ «Балтія-Друк», 2016. С. 9–10.
19. Грушевський М. Твори : у 50 т. Т. 1. / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського ; М. С. Грушевський ; редкол. : П. Сохань, І. Гирич, О. Тодійчук. Львів : Видавництво «Світ», 2002. 592 с.
20. Бумблаускас А. Зміни Вітовта. *Україна: литовська доба 1320-1569*. Науково-популярне видання. Видання друге, перероблене. / Б. Черкас, С. Климовський та інші. Київ : ТОВ «Балтія-Друк», 2016. С. 12–14.
21. Енциклопедія українознавства. Словникова частина: у 11 т. / гол.ред. В. Кубійович; Наукове товариство імені Т.Шевченка у Львові. Львів: Львівська книжкова фабрика «Атлас», 2000. Т. 9. С. 3520.
22. Путешествие Симеона Суздальского в Италию. / Сказания русского народа. СПб. : Издательство: Тип. Сахарова, 1849. Томъ второй. 675 с. URL: <https://runivers.ru/lib/book4496/578956/> (дата звернення: 14.10. 2021).
23. Pauli Iovii Novocomensis, de Legatione Basilii magni Principis Moscoviae ad Clementem VII. 1836. *Библиотека иностранных писателей о России. Отделение первое, том первый. Изданием М. Калистратова, трудами В. Семенова – И. Барбаро, А. Контарини, А. Кампензе, П. Иовий*. Т. 1. Санкт-Петербург: в типографии III отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1836. С. 569–590. URL: <https://www.prlib.ru/item/1091184> (дата звернення: 12.10.2021).
24. Казанская история / под ред. В. П. Адриановой-Перетц. Москва ; Ленинград : АН СССР, 1954. 194 с.

Nikolaiuk T. A. TOPONYMICS OF THE RUSSIAN ORTHODOX ECUMENE ON WESTERN EUROPEAN MAPS OF THE RENAISSANCE ERA

In modern cartographic studies, the reasons for the use of the toponym “Russia alba” on some European maps of the 16th century to designate the possessions of the Moscow Rurik families remain unclear. At the same time, in Russian cartography from the 18th century, the use of the Finno-Hungarian toponym “Moscovia”, which was mainly used in Europe to denote the territory of the Moscow principality, was completely stopped. Therefore, the author focused on solving this important problem.

The author carried out a cartographic analysis of the toponymy of Russian Orthodox lands on the maps of the famous cartographers S. Münster in 1598 and A. Jenkinson in 1593 and found out that the Latin toponym “Russia alba” comes from the documents of the Patriarchate of Constantinople.

On the example of two maps of the 16th century, it is found that simultaneously with the name “Moscovia” the Latin ecclesiastical toponym “Russia alba” was sometimes used to denote the Moscow possessions

of the Rurikov family. It is proved that the name that the cartographer S. Münster did this in order to separate the Orthodox territories of the Moscow Rurikovichs from the Muslim lands.

It was determined that the greater part of the Orthodox Moscow ecumene consisted of territories inhabited by Finno-Ugric peoples, whose heirs are modern Russians.

Toponymic evidence was found that refutes the claims of Russian historians about the identity of Lithuanian-Polish Rus and Muscovy, and refutes the absurdity of the historical claims of the modern Russian political elite to the territorial and historical heritage of the Grand Duke of Kyiv and Lithuanian Rus.

It is proved that the name that the naming of the Moscow state by some famous European cartographers with the term "Russia alba" led to the emergence of imperial ideas about the identity of modern Russians and Ukrainians among the Russian elite.

Key words: *toponyms "Moscoviæ" and "Russia alba", Orthodox Russian ecumene, cartographers S. Münster and A. Jenkinson.*